

BAB II

SORA BASA, AKSARA, JEUNG EJAHAN

A. TUJUAN PEMBELAJARAN

Mahasiswa mibanda pangaweruh anu jugala ngeunaan sora basa jeung aksara dina basa Sunda. Tujuan husus anu kudu kahontal tina ieu pangajaran, nya eta mahasiswa mampu:

- (1) ngeceskeun watesan sora basa, aksara, jeung ejahan;
- (2) ngeceskeun patalina sora, fonem, jeung aksara;
- (3) ngeceskeun rupa-rupa sora basa;
- (4) ngeceskeun rupa-rupa ejahan; jeung
- (5) ngeceskeun pola engang dina basa Sunda.

B. AMBAHAN BAHAN AJAR

Bahan ajar anu bakal dipidangkeun dina ieu lawungan atawa pajemuhan patali jeung sora basa jeung aksara, nya eta (1) sora basa, fonem, jeung aksara; (2) ejahan; jeung (3) pola engang.

1. Sora Basa, Fonem, jeung Aksara

Fungsi utama basa teh jadi alat komunikasi manusa. Ari medium nu dipakena bisa lisan bisa tulisan. Komunikasi basa lisan dipilampah make lambang sora omongan, ari komunikasi basa tulis dipilampah make lambang aksara. Upama sora basa diulik ku tata sora (fonologi/fonetik), ari aksara diulik ku tata aksara (grafemik/garfologi).

Unggal basa diwujudkeun ku sora. Ku kituna, ulikan sora basa atawa tata sora jadi dasar ulikan tulisan atawa tata aksara. Sora nu diulik téh teu sagawayah, tapi sora nu diwangun ku alat ucap, anu disebut *sora basa (fon)* Sora basa aya anu béda kadéngéna, aya anu mirip. Sora basa anu kadéngéna béda atawa mirip tur bisa ngabédakeun harti kecap disebut *foném*. Foném sok ditulis di antara dua gurat condong /.../. Upamana baé, sora /a/, /i/, /u/, /o/, jeung /e/ dina basa Sunda mangrupa foném lantaran opatanana bisa ngabédakeun harti kecap. Geura tengetan contona dina pasangan minimal: /batak/, batik/, /batuk/, /batok/, jeung /batek/

Foném dina basa Sunda bisa mibanda rupa-rupa ucapan luyu jeung tempatna dina engang atawa kecap, ilaharna teu ngabédakeun harti. Variasi ucapan foném nu teu ngabédakeun harti disebutna *alofon*, sarta sok ditulis di antara dua kurung siku [...]. Upamana baé, sora /o/ dina kecap *boboko* jeung dina kecap *noong* aya bédana. Sora /o/ anu kahiji mah gembleng [o]; ari anu kadua mah teu gembleng, semu ngirung [ɔ]. Jadi, foném /o/ ngabogaan dua variasi ucapan, nya éta [o] jeung [ɔ].

Foném aya bédana jeung grafém. *Foném* patali jeung sora omongan nu dipaké dina basa lisan, ari *grafém* patali jeung lambang foném ku aksara nu dipaké dina basa tulis. Aksara sok ditulis di antara tanda <...>. Dina ngalambangkeun sora basa, jumlah foném jeung aksara bisa sarua bisa béda. Upamana waé, kecap *kuda* diwangun ku opat aksara atawa hurup, nya éta <k>, <u>, <d>, jeung <a>, sarta kabeneran diwangun ku opat foném nya éta <k>, <u>, <d>, jeung <a>. Jaba ti éta, aya foném anu dilambangkeun ku dua aksara saperti foném /ŋ/ nu dilambangkeun ku aksara <ng>, foném /ñ/ nu dilambangkeun ku aksara <ny>, foném /ö/ dilambangkeun ku aksarana <eu>. Jadi, kecap *seungit* diwangun ku lima foném, nya éta /s/, /ö/, /ŋ/, /i/ jeung /t/; ari jumlah aksara mah aya tujuh nya éta <s>, <e>, <u>, <n>, <g>, <i>, jeung <t>.

Sora basa atawa foném aya nu wujudna bisa katangén aya nu henteu. Sora basa anu wujudna katangén tur bisa dipisah-pisah disebut *sora ségméntal* (*kauni*), ari sora basa anu teu bisa katangén tur rada hésé dipisah-pisahna disebut *sora supraségméntal* atawa *sora prosodi* (*tanuni*). Dumasar kana aya henteuna hahalang dina waktu ngucapkeunana, foném ségméntal bisa diwincik jadi dua rupa, nya éta **vokal** (*swara*) jeung **konsonan** (*wianjana*).

a. Vokal

Vokal atawa *swara* nya éta sora basa nu diwangun ku hawa nu kaluar tina bayah sarta waktu ngaliwatan tikoro teu meunang hahalang. Dina ngawangun vokal aya tilu perkara anu mangaruhan ajén atawa kualitasna, nya éta buleud-gépéngna wangun biwir, maju-mundur na létah, jeung luhur-handapna létah. Ari vokal dina basa Sunda jumlahna aya tujuh siki saperti dilambangkeun dina tabél di handap ieu.

Bagan 1: Lambang Vokal

Lambang	Vokal						
Grafémis	<a>	<i>	<u>	<é>	<o>	<e>	<eu>
Fonémis	/a/	/i/	/u/	/ɛ/	/o/	/e/	/eu/
Fonétis	[a]	[i]	[u]	[ɛ]	[o]	[ø]	[õ]

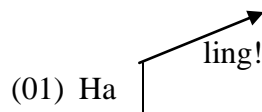
b. Konsonan

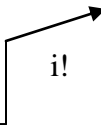
Konsonan atawa *wianjana* nya éta sora basa nu diwangun ku hawa nu kaluar tina bayah sarta waktu ngaliwatan tikoro meunang hahalang. Konsonan dina basa Sunda aya 18 nya éta: /b/, /c/, /d/, /g/, /h/, /j/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ny/, /ng/, /p/, /r/, /s/, /t/, /w/, jeung /y/. Konsonan /w/ jeung /y/ sok disebut ogé semi-vokal atawa *madya-vokal*. Balukar ayana pangaruh basa asing, dina basa Sunda ogé sok kapanggih konsonan /f/, /q/, /v/, /x/, jeung /z/.

c. Lentong

Lentong (intonasi) téh mangrupa pola gumulungna ciri-ciri sora segmental (prosodi) saperti tekenan, dangka, randegan, jeung wirahma. Tekanan téh tumerapna kana kecap. Henteu unggal kecap dina kalimah dibéré tekenan, ilaharna anu dibéré tekenan (aksén) téh kecap-kecap nu dipentingkeun. Tekanan (bedas alonna sora) sok babarengan jeung dangka (panjang pndokna sora) katut *wirahma* (naék turunna sora). Hiji engang bakal kadéngé béda lamun diucapkeun dina dangka anu leuwih panjang batan engang séjénna. jaba ti éta, dina omongan téh sok kadéngé ayana randegan (jeda, kesenyapan) di antara babagian éta omongan. Randegan nu dipaké ngamimitian jeung mungkas kalimah nya éta sendi képang rangkep (#), anu dipaké di antara babagian kalimah nya éta sendi rangkep (/), anu dipaké diantara dua gundukan kecap atawa frasa nya éta sendi tunggal (/), ari anu dipaké di antara engang nyaéta sendi tambah (+) atawa sendi bantuan (-).

Tekanan minangka bedas-alonna sora dina omongan bisa digambarkeun kieu.

(02) Cing, pangnyokotkeun ca

Dangka téh nya éta cara ngedalkeun omongan nu salasihiji engangna dikedalkeun leuwih panjang. Gambarana kieu:

(03) Ih, teu ooga anu kitu mah.

Kecap *boga* bisa dicirian ku titik dua (:) kawas kieu:

(04) [bo:ga?] <boga>

Wirahma minangka naék turunna sora sok digambarkeun ku notasi angka 1 (nada handap), 2 (nada sedeng), 3 (nada luhur) atawa skala blok not musik. Geura tengetan contona:

(05) [Duwa?] <Dua.>

[2] 3 1

(06) [Di mana?]

[2] 3 3

Binarungna tekenan, dangka, randegan, jeung wirahma téh ngaangun lentong atawa intonasi. Ari lentong téh tumerapna dina kalimah. Eta sababna, kalimah sok dibéré wangenan runtuyan sora basa nu dipungkas ku randegan panjang sarta binarung jeung wirahma ahir turun atawa naék. Pola lentong kalimah téh gambarana kieu.

(06) Kuring rék indit ka Bandung

[2] 3 // [2] 3 1

(07) Korsi manéhna?

[2] 3 // [2] 3 2

(08) Indit!

[2] 3

2. Ejahan

Ejahan téh gede gunana dina ngalambangkeun sora basa jadi aksara. Ejahan ngawengku aturan makena aksara, nuliskeun aksara, nuliskeunkecap, nuliskeun wangun injeuman, jeung makena tanda baca.

Makena aksara nyoko kana cara makena abjad, vokal, konsonan, jeung engang. Ari nuliskeun aksara nyoko kana cara makena aksara gede jeung aksara condong.

Nuliskeun kecap nyoko kana cara makena kecap asal, kecap turunan, kecap rajekan, kantetan kecap, kecap sulur, kecap pangantet, angka, jeung lambang bilangan.

Cara nulis unsur serepan nyoko kana cara makena kecap-kecap anu asalna tina basa sejen, boh basa daerah boh basa kosta, pangpangna mah tina basa kosta saperti Sansekerta, Arab, Portugis, Walanda, jeung Inggris. Dina enas-enasna mah cara nulis unsur serepan teh bisa dibagi dua, nya eta:

(1) Unsur kosta (asing) nu acan sagemblengna kaserep kana basa Sunda saperti *up-grading*

dipake dina konteks basa Sunda tapi ucapanana masih keneh nurutkeun cara kosta.

(2) Unsur kosta anu ucapan jeung tulisanana diluyukeun kana kaedah basa Sunda; unsur

asing teh dirobah saperluna sangkan adegan Sundana masih keneh bisa dibandingkeun

jeung adegan asalna saperti *effective* --> *efektif*.

3. Runtuyan Sora, Engang, jeung Kecap

Runtuyan sora, engang, jeung kecap téh raket patalina. Sora basa aya nu bisa madeg mandiri jadi engang aya nu kudu ngaruntuy heula jeung sora basa lianna. Kitu deui engang, aya nu langsung jadi kecap aya nu kudu ngaruntuy heula jeung engang séjénna. Cindekna, kecap diwangun ku runtuyan engang, ari engang diwangun ku runtuyan sora.

Engang dina basa Sunda umumna diwangun ku vokal (V) atawa réndonan vokal jeung konsonan (K). Upamana dirumuskeun, adegan atawa kaedah engang dina basa Sunda téh kieu.

V : *i-eu, u-lah, é-ra, o-yék, eu-pan, a-bus.*

VK : *ab-di, um-pak, ém-pang, ong-koh, eun-teung.*

KV : *da-mar, ka-rung, sun-da, é-ra, na-on.*

KVK : *an-jeun, jang-kung, cang-kang, bu-dak*

KKV : *ge-bru, ti-bra, nyong-clo, num-pra*

KKVK: *nga-jleng, ra-cleng, tu-bruk, ke-prak*

Balukar ayana pangaruh basa kosta, dina basa Sunda ogé sok kapanggih adegan engang kieu.

VKK : *ons, éks-tra*

KVKK : *teks, kon-teks*

KKKV : *stra-té-gi, stra-ta*

- KKVKK : kom-*pléks*
- KKKVK : *struk-tur, in-struk-tur*
- KVKKK : *korps*

Dina basa Sunda adegan atawa pola engang nu nyoko kana kecap téh ngabogaan sawatara kaédah, di antarana baé:

- 1) Kecap asal réréana diwangun ku dua engang nepi ka tilu engang. Najan kitu, aya anu diwangun ku saengang, opat engang, malah aya nu nepi ka lima engang. Contona:
 - (a) Kecap asal saengang : *jeung*
 - (b) Kecap asal dua engang : *ba-pa*
 - (c) Kecap asal tilu engang : *ka-la-pa*
 - (d) Kecap asal opat engang : *an-da-le-mi*
 - (e) Kecap asal lima engang : *mu-ru-ku-su-nu*
- 2) Vokal bisa madeg mandiri jadi engang. Upamana wae, *a-ki, é-léh, o-sok, u-cing, i-tu, eu-ceu, e-ma.*
- 3) Konsonan teu bisa madeg mandiri jadi engang.
- 4) Konsonan réndon (*kluster*) ilaharna aya dina awal engang saperti: *nyong-clo.* Najan kitu, aya kluster nu cicingna di ahir engang, ilaharna kluster nu asalna tina basa asing saperti *kom-pleks.*
- 5) Konsonan kadua dina kluster ilaharna konsonan /l/ jeung /r/. Najan kitu, aya konsonan nu kaduana /y/ saperti dina kecap *hyang.*

C. RANGKUMAN

Fungsi utama basa téh jadi alat komunikasi manusa, boh lisan boh tinulis. Alat nu dipakena bisa sora bisa aksara. Sora basa diulik ku tata sora (fonologi/fonetik), ari aksara diulik ku tata aksara (grafemik/garfologi).

Sora basa nu bisa ngabedakeun harti kecap disebut fonem. Aya fonem segmental saperti a, i, u, é, o, eu, jeung e; aya fonem suprasegmental saperti tekenan, jangka, wirahma, jeung randegan. Pola kombinasi unsur suprasegmental disebut lentong (intonasi).

Unggal sora atawa fonem ngabogaan variasi anu disebut alofon.

Fonem-fonem dilambangkeun ku aksara jeung tanda baca. Fonem segmental dilambangkeun ku aksara, ari unsur suprasegmental dilambangkeun ku tanda baca. Aturan ngalambangkeun fonem katut cara nulisna disebut ejaan.

Fonem-fonem ngaruntuy jadi engang. Unggal engang boga pola nu tangtu saperti VK, KV, KVK, jeung KKV. Engang-engang ngawangun kecap. Aya kecap nu diwangun ku saengang atawa leuwih.

D. LATIHAN

Pikeun ngukur kamampuh Sadérek édina nyangkem bahan anu geus dipidangkeun, pek jawab sakur pananya di handap ieu!

1. Jelaskeun bédana sora jeung foném?
2. Kumaha patalina fonem jeung aksara?
3. Contoan variasi sora (alofon) tina vokal /o/!
4. Buktikeun ku pasangan minimal yén foném téh bisa ngabedakeun harti!
5. Aturan naon baé anu sok aya dina palanggeran éjaan?
6. Tetelakeun nu dimaksud ku engang?
7. Aya sabaraha engang umumna kecap dina basa Sunda?
8. Di mana umumna cicingna kluster dina basa Sunda?
9. Kumaha pola engana kecap-kecap: *éra*, *bukbek*, *gubrag*, *sakoteng*?
10. Naon anu dimaksud ku kecap serepan? Pek contoan!